

بسم الله الرحمن الرحيم

آثار احترام به والدین از دیدگاه قرآن و روایات

نرگس جعفری اردکانی

چکیده

پژوهش حاضر با هدف دستیابی به آثار احترام به والدین با نگاه به قرآن و روایات است. در دو بخش فردی و اجتماعی تقسیم بندی شده است و سعی شده به صورت جامع بررسی گردد؛ بنابر دست یافته ها احترام به پدر و مادر نقش کلیدی در سرنوشت فرد دارد به گونه ای که سعادت او هم در دنیا و هم در آخرت به آن کاملاً وابسته است. همچنین راه و مسیر جامعه، از آنجا که از خانواده تشکیل یافته است، متأثر از آن است و هرچه این هنجار، حرمت و احترام به والدین، در خانواده ها قوت یابد به سبب آن، جامعه نیز مومنانه خواهد شد و در جامعه جهانی موفق خواهد بود و ما ان شاء الله جامعه ای در تراز اسلامی خواهیم داشت.

کلیدواژه: آثار اجتماعی احترام به والدین از دیدگاه قرآن و روایات، آثار فردی احترام به والدین از دیدگاه قرآن و روایات، والدین، احترام.

مقدمه

نگه داشتن احترام والدین یکی از مسائل بسیار مهم و بارز است که در بسیاری از روایات توسط بزرگان دین به اهمیت این موضوع اشاره شده است. کسی که احترام پدر و مادر خود را نگه ندارد و با عصبانیت و صدای بلند با آنان صحبت کند، نه تنها در آخرت مورد عذاب خدای سبحان واقع می‌شوند، بلکه در دنیا هم هیچ از زندگی خود سود و بهره‌ای نخواهد برد. ما در زمان خود، شاهد هستیم کسانی که با پدر و مادر خود هیچ برخورد مناسبی نداشته‌اند، چطور گرفتار از هم پاشیدگی زندگی می‌شوند و همواره در زندگی خود دچار مشکل می‌شوند. بنابراین، کسانی که می‌خواهند در این دنیا از زندگی راحت و مطلوبی برخوردار باشند، باید با پدر و مادر با مهر و محبت برخورد کنند و همیشه با خوشرویی با آنان رفتار کنند تا به زندگی خود، سامان ببخشند و شیرینی زندگی، در خانواده آنها همواره شعله‌ور بماند. به دلیل اهمیت این موضوع در قرآن کریم سفارش‌های متعددی درباره آنان فرموده است و در مواردی حتی احسان و احترام به والدین را پس از مساله توحید بیان کرده است.

احترام به پدر و مادر یکی از راه‌های قدرشناسی از زحمات و فداکاری‌های آنان است که مورد تایید هر انسان عاقلی است و در مقابل، هرگونه بی‌حرمتی به آنان، مورد سرزنش و توبیخ هر انسان منصفی است. خداوندمنان به پاس قدردانی از تلاش‌های خالصانه پدر و مادر، در آیات فراوانی از جمله آیه مورد بحث، احترام به آنان را به ویژه در پیری، بر فرزندان لازم و هرگونه بی‌احترامی، حتی در کوچک‌ترین عمل مانند اف‌گفتن به آنان را نهی فرموده است.

بنابراین این موضوع اگرچه پیش پا افتاده و بسیار ساده به نظر برسد اما دارای اهمیت والایی است ولی متأسفانه در جامعه کنونی ما مورد بی‌توجهی و اغفال قرار گرفته است از این رو این مقاله می‌کوشد آثار فردی و اجتماعی احترام به والدین را بیان کند.

در ارتباط با این موضوع تحقیقاتی صورت پذیرفته است که شامل:

کتاب «جایگاه پدر و مادر در قرآن و احادیث»، محمدحسن مهدوی نیا، 1396 است.

کتاب «حقوق پدر و مادر از دیدگاه قرآن و روایات»، برات‌الله دلیری، 1388 است.

مقاله «رفتار با والدین از منظر قرآن و روایات»، علی ابراهیمی، 1399 است.

مقاله «بررسی نقش احترام به والدین در موفقیت از سان از منظر آموزه های دینی» ، یزدانی، علیرضا، 1399 است.

این کتاب ها و مقالات، جایگاه والدین، حقوق و نحوه رفتار با آنها و همچنین نقش احترام به والدین را بیان می کنند؛ اما در این مقاله سعی شده است تا آثار احترام به والدین هم از دیدگاه فردی و هم اجتماعی از دیدگاه قرآن و روایات مورد بررسی قرار گیرد.

1- مفهوم شناسی

در ابتدا به بررسی مفهوم برخی واژگان می پردازیم.

1-1- والدین

مراد از والدین، پدر و مادر است.^۱ کلمه والدین از ریشه ولد است که در اصل معنی دو زاینده را می دهد و جز بر پدر و مادر صلبی اطلاق نمی شود به معنای پدر و مادری که نطفه ی فرزند از آنان تشکیل شده است. ولی کلمه «أب» به غیر پدر واقعی به جد و عمو و کسانی دیگر نیز اطلاق می شود.^۲

البته برخی روانشناسان و صاحب نظران در عرصه تربیت معتقد هستند واژه والدین شامل پدر و مادر همسر و همچنین مادر بزرگ و پدر بزرگ هم می شود.^۳

1-2- احترام

احترام ، مصدر باب افتعال از ریشه «ح ر م» و به معنای حرمت نگه داشتن است.^۴ حرمت نیز به معنای آن چه که هتک و شکستن آن روا نباشد، آمده است^۵ و «حرام» به معنای چیزی (کاری) که انجام دادن آن ممنوع باشد و «حَرَم» مکان محترمی است که انجام دادن برخی امور مجاز در مکان های دیگر در آن جا روا نیست و «حریم چاه» به معنای اطراف آن است که جز مالک،

^۱ فرهنگ فارسی عمید، ج ۴، ص ۴۹۶۶

^۲ کتاب دانشنامه جهان اسلام، ج 10، ص 315

^۳ کتاب رازهای ارتباط با جنس مخالف، ص 187

^۴ لغت نامه، ج ۱، ص 898.

^۵ الصحاح، جوهری، ج ۵، ص ۱۸۹۷

^۶ مفردات، ص ۲۲۹

کسی حق تصرف و حفر چاه دیگر در آن جا را ندارد^۱ و «حرمت شخص» چیزی است که شخص از آن حمایت و دفاع می کند.^۲ احترام در اصطلاح عرف به معنای تعظیم، گرامی داشت و بزرگداشت، بی ارتباط با معنای لغوی آن نیست؛ زیرا شخص، شیء، مکان یا زمان محترم، دارای حرمت و حریمی است که حفظ آن لازم و هتک آن نارواست.

از دیدگاه قرآن منشأ اصلی احترام به خداوند بازمی گردد که در نهاد برخی موجودات قرار داده یا برای آن ها اعتبار شده است: «وَمَنْ يَهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ»،^۳ منشأ احترام از سان ها، همان برخورداری ایشان از کرامت الهی است: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ...»^۴ و منشأ احترام به والدین حقوقی است که خداوند برای آنان قرار داده است.^۵

2- آثار احترام به والدین از دیدگاه قرآن و روایات

در اینجا آثار احترام به والدین را از دو منظر فردی و اجتماعی یکبار از دیدگاه قرآن و بار دیگر از منظر روایات مورد تجزیه و تحلیل و بررسی قرار خواهیم داد و جایگاه آنها را مورد بحث قرار می دهیم.

2-1- آثار فردی احترام به والدین از دیدگاه قرآن و روایات

آیات پانزدهم تا بیستم سوره احقاف که در مورد چگونگی رفتار با والدین است به شرح زیر است:

وَ وَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَ وَضَعَتْهُ كُرْهًا وَ حَمَلُهُ وَ فِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَ بَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَ عَلَى وَالِدَيَّ وَ أَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَ أَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ (۱۵) أُولَئِكَ الَّذِينَ تَقْبَلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَ تَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ وَعَدَ الصَّادِقُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ (۱۶) وَ الَّذِي قَالَ لَوَالِدَيْهِ أَفِ لَكُمْ أَوْ تَعِدَانِي أَنْ أَخْرَجَ وَ قَدْ خَلَتْ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَ هُمَا يَسْتَغِيثَانِ اللَّهَ وَيْلَكَ ءَأَمِنْ إِنْ وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا سَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ (۱۷) أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ

^۱ مقایس اللغه، ج ۲، ص ۴۵

^۲ لسان العرب، ج ۳، ص ۱۴۰

^۳ حج، آیه ۲۲

^۴ اسراء، آیه ۷۰.

^۵ نعمان، آیه ۱۳ و ۱۴

عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ (۱۸) وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِمَّا عَمِلُوا وَ لِيُوفِّيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ وَ هُمْ لَا يُظْلَمُونَ (۱۹) وَ يَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذَهَبْتُمْ طِبْيَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَ اسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَ بِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ (۲۰)^۱

که بر طبق ترجمه استاد الهی قمشه ای به شرح زیر است:

ما به انسان سفارش پدر و مادرش را کردیم که به ایشان احسان کند، احسانی مخصوص به آنان. مادرش او را به حملی ناراحت کننده حمل کرد و به وضعی ناراحت کننده، بزایید و حمل او تا روزی که از شیرش می گیرد، سی ماه است و تا هنگامی که به حد بلوغ و رشد عقلی برسد، همچنان پدر و مادر مراقبش هستند تا به حد چهل سالگی برسد. آن وقت می گوید: پروردگارا! نصیبم کن که شکر آن نعمت هایی که به من و پدر و مادرم انعام فرمودی، به جای آرم و اعمال صالح که مایه خشنودی تو باشد، انجام دهم. پروردگارا! ذریه مرا هم برایم اصلاح فرما. پروردگارا! من امروز به درگاهت توبه می آورم و از تسلیم شدگانت هستم. (15)

این گونه انسان هایند که ما بهترین اعمالشان را قبول می کنیم و از گناهان ایشان هم در می گذریم، آنچنان که از گناهان اهل بهشت در می گذریم، و این، وعده صدقی است که از آغاز خلقت تا به امروز گوشزد انسان ها شده است. (16)

و آن کس که به پدر و مادرش می گفت: اف بر شما، تا کی مرا می ترسانید از این که دوباره زنده شوم، این همه مردم که قبل از من مُردند، کدامشان برگشتند. پدر و مادرش به خدا پناه می برند، تا شاید فرزندشان را هدایت کند و به فرزند می گویند: وای بر تو! به روز جزا ایمان آور، که وعده خدا حق است، و او همچنان می گوید: این ها، خرافات عهد قدیم است. (17)

چنین کسانی عذاب خدا بر آنان حتمی شده است و در زمره امتهای گذشته از جنّ و انس هستند، که زیانکار شدند. (18)

و برای هر یک از انسان های نامبرده، درجاتی است از پاداش و کیفر اعمال شان، (و این اختلاف ها به خاطر اهدافی است ناگفتنی و یکی از آن ها این است که) پروردگارشان، خود اعمالشان را به ایشان بر می گرداند، تا ظلمی به ایشان نشود. (19)

^۱ احقاف، آیات 15 تا 20 .

خودت این کار را انجام بده و خودت بر دهان او غذا بگذار تا این عمل، سپر آتش فردایت باشد و راه بهشت برای تو همواره شود»^۱.

2-1-3- طول عمر و مرگ آسان

امام باقر علیه السلام در این خصوص بیان کرده‌اند: «هر فردی که دوست دارد عمرش زیاد شود و روزی خود را زیاد کند، پس بر او واجب است که احترام به پدر و مادر را در دستور کار خود قرار بدهد»^۲.

در روایت دیگری به نقل از عنان بن سریر به ای نکته اشاره شده است که: با میسر نزد امام صادق علیه السلام بودیم. در مورد صله رحم صحبت می‌کردیم. حضرت فرمود: «ای میسر! اجلت بیش از یک دفعه رسیده است، به دستور خداوند این امر به تاخیر افتاده است، دلیل آن هم این بود که صله رحم می‌کردی. همچنین اگر قصد داری عمرت زیاد شود، احترام به پدر و مادر خود را فراموش نکن»^۳.

امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: کسی که دوست دارد خداوند سكرات مرگ را بر او آسان کند، صله رحم کند و به پدر و مادرش نیکی کند.^۴

در داستان خضر و موسی در آن جا که آن نوجوان را می‌کشد، علت کشتن نوجوان را این گونه بیان می‌کند: «وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهَقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا»^۵ و اما آن نوجوان پدر و مادرش با ایمان بودند، ما نخواستیم او آن‌ها را به طغیان و کفر واداریم.

از این آیه معلوم می‌شود جایی که فرزند به خاطر آن که در آینده پدر و مادر خویش را آزار می‌دهد و در برابر آن‌ها طغیان و کفران می‌کند و یا آن‌ها را از راه الهی به در می‌برد، مستحق مرگ می‌باشد، چگونه است حال فرزندی که اکنون مشغول به این گناه است؟ آن‌ها در پیشگاه خدا چه وضعی دارند؟ و در روایات اسلامی پیوند نزدیکی میان کوتاهی عمر و ترک صله رحم (به‌ویژه آزار پدر و مادر) ذکر شده است.^۶

^۱ محمد ری شهری، میزان الحکمه، باب الاحسان الى الوالدین؛ بحار الأنوار، ج ۷۱، ص ۸۱

^۲ همان،

^۳ همان، ص ۸۲

^۴ محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۷، ص ۶۶

^۵ کهف: ۸۰

^۶ مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۲، ص ۵۱۹

2-1-4- در بهشت نزدیک انبیا بودن

پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم فرمود: «بین انبیا و نیکی کننده به پدر و مادر، یک درجه فاصله است»¹

2-1-5- ورود در جمع شیعیان اهل بیت

امام باقر علیه السلام فرموده اند: «شیعه ما نیست، جز کسانی که از خداوند و دستوراتش پیروی کنند، و خصوصیتی که سبب شناخت شیعه می شود، تواضع، افتادگی، ادای امانت، ذکر فراوان، روزه گرفتن، نماز خواندن و احترام به پدر و مادر می باشد.»

2-1-6- احترام به پدر و مادر به منزله ی عبادت

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در باب اهمیت احترام به پدر و مادر فرموده اند: «نظر الولد الی والدیه حباً لهما عباده»؛ نگاه دوستانه به پدر و مادر، ارزش عبادت دارد. همچنین اشاره کرده اند که رضایت خداوند، در رضایت والدین و احترام به والدین است.²

همچنین امام صادق (ع) در مورد احترام به پدر و مادر می فرمایند: «بهترین اعمال نزد خداوند، نماز گزاردن در وقت آن و نیکی به پدر و مادر و جهاد در راه خداست.»

در روایات، نگاه کردن به چند چیز، عبادت شمرده شده که یکی از آنها، نگاه کردن به قرآن است و دیگری نگاه کردن به جمال با کمال امیرالمؤمنین علی علیه السلام و حضرت علی نیز فرموده اند احترام به پدر و مادر از واجبات در دین اسلام محسوب می شود همچنین بیان کرده اند نیکی به پدر و مادر، از بهترین خوبی هاست. چه نیکی ای بالاتر از این است که انسان، در دنیا نسبت به پدر و مادر خود، مهربانی کند و احترام به پدر و مادر خود را فراموش نکند. همچنین پیامبر اسلام در ادامه فرموده اند: «برّ الوالدین یجزی عن الجهاد»؛ نیکی به پدر و مادر، جای جهاد را می گیرد.³

2-2- آثار اجتماعی احترام به والدین از دیدگاه قران و روایات

2-2-1- تربیت فرزندان صالح

¹ محدث نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۷۶.

² ابن شعبه حرّان، تحف العقول، ص ۴۴؛ كشف الغمّة، ص ۲۴۳.

³ پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، ج ۱۰۸۶، ص ۱۰۲.

خانواده یکی از مهم ترین نهاد های تربیتی در جامعه محسوب می گردد و تربیت آن اثر کاملاً مستقیم و موثری در فرهنگ جامعه دارد بنابراین پیشرفت جامعه متوقف بر آن است از این رو در دستورات اسلامی به ما سفارش کردند که به پدر و مادر خود احسان کنید تا فرزندان شما نسبت به شما نیکی کنند؛ چون این کار یک آموزش عملی است که فرزندانمان از ما می آموزند؛ لذا امام صادق علیه السلام فرمودند: به پدرتان احترام کنید که فرزندانتان به شما نیکی کنند.¹

2-2-2- دفع فقر

امیرالمومنین (علیه السلام): «... ولم یصبه فی حقاقه فقراً ابداً» کسی که به پدر و مادر خود احترام بگذارد در زندگی فقر به سراغ او نمی آید.²

امام صادق علیه السلام می فرماید: «... فلیکن بالذیه بارّاً فاذا کان کذلک لم یصبه فی حیاة فقراً ابداً». هر فردی که دوست دارد پروردگار بزرگ، سكرات مرگ را بر او آسان گرداند، احترام به پدر و مادر خود را فراموش نکند که در این هنگام، هرگز دچار فقر در زندگی نخواهد شد و سبب افزایش رزق و روزی فرد است.³

در کنار وعده های بیشمار خداوند برای کسانی که به پدر و مادر خود نیکی می کنند موضوع گشایش در کارها و افزایش رزق و روزی و طول عمر هم از جمله نعمت هایی است که از طریق مهربانی و محبت به پدر و مادر حاصل می شود تا جایی که پیامبر (ص) می فرماید: «کسی که دوست دارد عمرش طولانی و روزیش زیاد شود، نسبت به پدر و مادرش نیکی کند و صله رحم بجای آورد».⁴

2-2-3- دستیابی به جامعه مومنانه و موفق

رسیدن به جامعه متعالی در داشتن افراد مومن و صالح است همچنان از لحاظ اقتصادی هم باید در شرایط مطلوبی برخوردار باشد که جامعه استحکام داشته باشد بنابراین از آنچه در بخش های قبل، تربیت فرزندان صالح و دفع فقر، بیان شده نتیجه آن می شود که آثار غیرمستقیم احترام به والدین رسیدن به یک جامعه تراز اسلامی خواهد بود.

¹ محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج 71، ص 65.

همان، ج 7، ص 85.

³ کلینی، اصول کافی، باب البرّ بالوالدین، ج 2، ص ۱۵۸.

⁴ کنز العمال، علاءالدین علی بن حسام، ج ۱۶، ص ۴۷۵.

نتیجه گیری

پژوهش آثار احترام به والدین از دیدگاه قرآن و روایات با توجه به اهمیت والای آن که نزد همگان آشکار و مبرهن است و در بیان اهمیت آن همین بس که در کنار توحید بیان شده است؛ در دو بخش فردی و اجتماعی تدوین شده است. بخش فردی شامل: دستیابی به صفت والای انسانیت، رهایی از عذاب الهی، افزایش طول عمر، مرگ آسان، احترام به والدین به منزله‌ی عبادت، در بهشت نزدیک انبیاء بودن و ورود به جمع شیعیان اهل بیت علیه اسلام است. و بخش اجتماعی شامل: تربیت فرزندان صالح، دفع فقر و دستیابی به جامعه مئمنانه و موفق است.

منابع

- قرآن کریم
- 1. ابوالفضل جمال‌الدین محمد بن مکرم رویغی، لسان العرب، لبنان بیروت، دار الاحیاء التراث العربی، 1366.
- 2. احمد بن فارس، مقاییس اللغة، قم، النشر، 1362.
- 3. پاینده، ابولقاسم، نهج الفصاحه، قم، انتشارات جاویدان، 1324.
- 4. حرانی، ابو محمد، تحف العقول، قم، آبان، 1396.
- 5. دشتی، محمد، نهج البلاغه، قم، به نشر، 1379.
- 6. دهخدا، لغت نامه دهخدا،
- 7. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات، لبنان، بیروت، دار الشامیه، 1370.
- 8. الرشید و رهی معیری زیر نظر غلامعلی حداد عادل، کتاب دانشنامه جهان اسلام، تهران، بنیاد دانشنامه اسلامی، 1362.
- 9. علاءالدین، علی بن حسام، کنز العمال، بیروت، رساله، 1372.
- 10. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، قم، جاویدان، 1350.
- 11. قحطانی، سعید، کتاب نیکی به پدر و مادر، مفهوم، فضائل و احکام آن در پرتو قرآن و سنت، تهران، آراس، 1396.
- 12. قرائتی، محسن، تفسیر نور، قم، در راه حق، 1374.
- 13. قمشه ای، الهی، کتاب قرآن فارسی، تهران، جاجرمی، 1384.
- 14. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، قم، آرایه، 1388.
- 15. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت، دارالکتاب الاسلامیه، 1322.
- 16. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم، دارالحديث، 1384.
- 17. موسوی همدانی، محمدباقر، ترجمه و تفسیر المیزان، قم، اسلامی، 1378.
- 18. نوری طبرسی، حاج میرزا حسین، مستدرک الوسائل، قم، آل البيت، 1366.